

Fra Wilhelm Thagaard til Egil Bakke

Stiftelsen norsk Økonomisk Historie 2014

PREBEN MUNTHE

Egil Bakke har trådt tilbake som leder av Konkurransetilsynet. Det gir utgangspunktet for professor Preben Munthes streiftog gjennom historien om hvordan tilsynet med priser og konkurranseforhold har endret innhold i vårt århundres Norge, fra prisreguleringen ble innført under første verdenskrig, og til Bakkes budskap om at markedskreftene er den fineste institusjon i norsk økonomi. Thagaard ønsket å båndlegge næringslivet under statlige reguleringer. Bakke har stått for avregulering.

Når Egil Bakke forlater Konkurransetilsynet, forsvinner en farverik person fra norsk statsadministrasjon, men sikkert ikke fra offentligheten, fra katetre og avisspalter. Egil Bakke er ikke den første markerte personlighet som har valgt pris- og konkurransefeltet som sitt virkested. Tvert om. Alle som har sittet i den samme stolen, har vært personer som har stått sentralt i norsk offentlighet, men som likevel har hatt svært forskjellige samfunns-syn. På den ene fløyen sto planøkonomiens dominerende og selvsikre talsmann i Norge, Wilhelm Thagaard, på den andre liberalister som Thomas Sinding og Egil Bakke. Mellom disse fant man de typiske jurister Rolf Semmingsen og Charles Philipson, som ikke ga uttrykk for like markerte økonomiske trosbekjennelser.

Regulering av markeds-kreftene blir som en kamp mellom reven og bjørnen. Bjørnen har enorme krefter, men reven er rappere

Disse vekslingene utspiller seg i løpet av de siste 70-80 år i vårt lands historie. Det er en periode med to verdenskriger, en kraftig depresjon og noen årtier med vedvarende, men avtagende vekst og økt internasjonalisering. Myndighetene ble kastet fra inflasjonens varme helvete til depresjonens økonomiske tundra-landskap. Aktiviteten måtte bli forskjellig i de forskjellige faser. Det er heller ikke merkelig om konkurransesjefene ble preget av den tid de hadde ansvaret.

Prisreguleringen var et barn av

første verdenskrig, og den gang en utakknemlig oppgave. Når varestrømmen reduseres som følge av mangel på råvarer, og pengeflommen blir striere fordi myndighetene har mistet kontrollen med egne finanser og bankenes kreditt, blir reguleringen en kamp mot overmektige naturkrefter. Hvis myndighetene setter stramme maksimalpriser, forsvinner varene. Hvis de er realistiske, svikter de forbrukerne. Krittikk får de i alle fall.

Regulering av markedskreftene blir som en kamp mellom reven og bjørnen, den myndighetene spiller bjørnens roll, den langsomme, litt tungsindige skapningen som kan vise enorme krefter når den først slår til. Det tragiske er bare at den så sjelden kommer på slaghald av den lynrappe, glupe reven, som alltid oppfatter de fineste små signaler om hva som er i ferd med å skje. Den er som markeds-kreftene.

I sin bok om Norge under første verdenskrig forteller Wilhelm Keilhau hvordan den maksimalpris på smør krevde utallige tilleggsreguleringer. Slutten ble lagt da det ble innført forbud mot å medbringe smør som reisegods på jernbanen. Hver som vil, kan tro at det var effektivt!

Da krigen var over, var spørsmålet om reguleringen skulle oppheves eller beholdes. Da gjorde norske myndigheter Ludvigs ord til sine: - Å sløppe en regulering, det er fa'll' det!

Slik svarer alltid myndigheter. Men reguleringen måtte anta andre former. Så lenge det i en bransje er virkelig konkurranse mellom bedriftene, vil denne konkurransen regulere markedet slik at det store publikum ikke blir skadelidende, sa justisminister Paal Berg da han fremmet forslag om landets første pris- og konkurranselov.

Lov om kontroll med konkurranseinnskrenkninger og prismisbruk var *lovens offisielle navn*, men *Trustloven* ble den vanlige betegnelsen, til tross for at den norske nasjonen aldri hadde fostret noen trust. Interessert som ville vite hva en trust var, måtte bruke fremmedordbok.

Men selv om navnet var overmodig, var realitetene viktige. Loven skulle kunne gripe inn overfor tretningsmessig adferd som var uheldig for samfunnet eller urimelig overfor konkurranter. Særlig det siste skulle komme til å stå sentralt i trustmyndighetenes arbeid.

Opp gjennom årene kom det en jevn strøm av klager fra næringsdrivende som mente at de var behandlet urettmessig av leverandører eller kunder, av konkurranter eller kolleger. Slike tvister ga juristene fast mark under føttene. Lignende saker flørte i retten, og trustkontrollmyndighetene kom til å bli en næringslivets domstol, som snart avtv' stor respekt.

Uansett hvilken mening nærings-

WILHELM THAGAARD OG EGIL BAKKE: Sentrale personligheter i samme embede, men med vidt forskjellig samfunnsyn.

livet måtte ha om Wilhelm Thagaards planøkonomiske ideer, var det samstemmighet om at han på en effektiv og autoritativ måte løste mange konflikter i næringslivet. Thagaards etterfølgere hadde også sikre fotspor å gå i når det gjaldt denne delen av trustmyndighetenes virksomhet.

Andre sider var mer problematiske. Det gjaldt blant annet prisreguleringen under lavkonjunkturen i 1930-årene. En av dem endte i burleske tilstander. Det begynte med at pløytten ble satt opp med 5 øre pr. liter.

Myndighetene kom under vær med at noen restauratører hadde satt opp prisen med 5 øre også på et glass, en seidel eller et annet mindre kvantum enn en hel liter. Dette måtte det settes en stopper for, og når myndighetene først var kommet innenfor døren til bevertningsstedene i hovedstaden, saumfor de like godt også smørbrødlisterne og fastsatte maksimalpriser. 39 forskjellige smørbrød ble plassert i 11 prisklasser, og det samme skjedde med 24 drikkevarer. Alt ble utført etter nøye undersøkelser med brevvekt og måleglass.

39 forskjellige smørbrød ble plassert i 11 prisklasser, og det samme skjedde med 24 drikkevarer

Denne saken hjemstøkte kontrollmyndighetene med jevne mellomrom. Smørbrød ble satt opp og ned i prisklassene, og drikkevarene ble rokert gjennom menyene. Det var først da annen verdenskrig brøt ut at denne balladen om den underverdige majones ble avsluttet.

Langt viktigere var Thagaards holdning til minstepriser og tvangs-kartellisering. Depresjonen førte til ruinerte konkurranse i mange næringer. De driftene undersøgte hver-

andre, og konkursene truet. Veien ut måtte vært ordnet konkurranse til lønnsomme priser, og trustmyndighetene fikk Stortinget med på å gi dem adgang til å sette minstepriser. Dette betydde at også irrasjonelle bedrifter fikk en falkskjerm og at forbrukerne betalte mer for varene enn de ellers ville ha gjort. Svensk forbrukerkooperasjon, som hadde sterk tilknytning til sosialdemokratiet, brukte de norske tilstander som grufullt eksempel på reguleringenes forbrukerfiendtlige virkninger.

Thagaard hadde fra første stund gjort det klart at han ønsket statsregulering av næringslivet

Et ledd i denne regulering var å fremelske sterke organisasjoner i næringslivet, som under myndighetenes oppsyn kunne drive selvjustis. Problemet var å få alle næringsdrivende med i sammenslutningene. Det var alltid noen som ville tjene på å stå utenfor. De måtte tvinges. Tvangskartellisering var veien, og den ble også prøvet i noen få bransjer i 1930-årene - med tvilsomt resultat.

Slike tanker lå i tiden. Det var ikke bare i Hitlers Tyskland og Mussolinis Italia at man dyrket korporatismen. Franklin Roosevelts «codes» under New Deal var et annet eksempel, og det betydde mer for de norske be-strebelser.

Helt fra han trådte inn i pris- og konkurransemyndighetenes tjeneste, hadde Thagaard gjort det klart at han ønsket statsregulering av næringslivet. «De frie konkurranse» fører ikke alene til planløshet i produksjonen og omsetningen og derigjennom til spild av produktive krefter, ruinerer konkurranse i mange næringer. De driftene undersøgte hver-

forskjellige stenders produktive innsatser,» skrev han.

Det var i mellomkrigstiden. Etter annen verdenskrig fikk konkurranseideologien sin renessanse. Paal Berge forståelse av hvordan markeder virker, kom igjen til heder. I regi av OECD ble importløyvene avviklet, og andre reguleringer fulgte. Dette var ikke særnorsk, og på det intellektuelle plan skjedde det viktige nyorienteringer.

Et eksempel er tildelingen av Nobelprisen i økonomi i 1982 til Chicago-økonomen George Stigler. Paal Berge blant annet påvist at reguleringer skaper privilegier. I skyggen av tiltak som skulle være samfunnsansvarlige, vokser det frem private formuer. Kvoter kan omsettes i kapital, og det samme kan andre reguleringer.

Dette var ikke nytt. Adam Smith hadde påpekt det samme for 200 år siden, og selv om vulgære debattanter forsøkte å klistre etiketten «vulgær kapitalist» på den skotske økonomen, nyttet det ikke. Folk hadde øyne å se med, og Gudmund Hernes traff spikeren på hodet da han skrev at Adam Smith var ingen Stutum.

Egil Bakke knytter an til Adam Smith-tradisjonen. Markedet har sin store del av æren for vår velstand

Egil Bakke knyttet an til Adam Smith-tradisjonen. Han ser på markedskreftene som kanskje den fineste institusjon som finnes i en moderne økonomi. Langt raskere og mer effektivt enn noen statsinstitusjon sørger markedsmekanismen for at ressurserne blir brukt der de kaster mest av seg. Den har sin store del av æren for vår velstand, og den skal konkurransemyndighetene slå vakt om. Det har vært Egil Bakkes viktigste budskap.

